

Dominik Abłamowicz

Archeologiczne badania uzupełniające na trasie planowanej autostrady A-1 w województwie śląskim

Późną wiosną 2000 roku w wyniku negocjacji pomiędzy Agencją Budowy i Eksploatacji Autostrad, Ośrodkiem Ratowniczych Badań Archeologicznych w Warszawie oraz w porozumieniu ze Śląską Służbą Ochrony Zabytków, ustalony został z Muzeum Śląskim w Katowicach (bezpośrednim wykonawcą) zakres uzupełniających archeologicznych prac rozpoznawczych na trasie autostrady A-1, od węzła "Rząsawa" (km 418,0) do granicy Państwa (km 564,0). Wspomniany odcinek stanowi południowy fragment arterii przelotowej, która ma łączyć w przyszłości Pomorze Wschodnie (Gdańsk) z granicą polsko-czeską (Z. Bukowski, R. Maciszewski 1997, s. 5).

Objęta badaniami 146 - kilometrowa trasa A-1 rozpoczyna się od planowanego węzła, sytuowanego na północny-wschód od Częstochowy, w miejscu zejścia się przyszłej autostrady z istniejącą drogą szybkiego ruchu Katowice - Warszawa. Od tego punktu przewidywana droga ma być budowana (w kierunku generalnie południowym) od podstaw. Jej przebieg omija od północy, północno-zachodu i zachodu Częstochowę i dalej opada ona w przybliżeniu południkowo do wysokości Piekar Śląskich, na skraju Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Tutaj trasa autostrady skręca na zachód, przecinając północne peryferie Bytomia, niżej zaś łukiem przechodzi granicą Gliwic i Zabrze. Od tego momentu (okolice Gliwic -Sośnicy) wyróżnia się dwa warianty przebiegu, podstawowy (wschodni) i tzw. Gliwickiej Spółki Węglowej (zachodni). Oba warianty łączą się na wysokości Żor. Końcowy fragment trasy biegnie ukosem z północnego-wschodu ku południowemu-zachodowi, dochodząc do Gorzyczek nad Olzą, gdzie przewiduje się budowę nowego, nowoczesnego przejścia granicznego do Czech (ryc. 1-2)*.

Przewidywana trasa A-1 w woj. śląskim przebiega przez 10 subregionów fizjograficznych, niemal w całości należących do Wyżyny Śląsko-Krakowskiej (ryc. 1). W jej ramach przecinać będzie Wyżynę Woźnicko-Wieluńską (w tym: Wyżynę Wieluńską - 1, Obniżenie Krzepickie - 2, Obniżenie Górnej Warty - 3, Próg Herbski - 4, Obniżenie Liswarty - Proсны - 5, Próg Woźnicki - 6), a także Wyżynę Śląską (Garb Tarnogórski - 8, Wyżynę Katowicką - 9 i Płaskowyż Rybnicki - 10); w małym fragmencie jej trasa przejdzie przez wschodni skrawek Niziny Śląskiej - 7. Rysy paleomorfologiczne Wyżyny Śląsko - Krakowskiej, położonej na wododziale I rzędu Wisły i Odry, kształtowały się w trzeciorzędzie, zaś wśród osadów czwartorzędowych przeważają przedemskie utwory glacialne i fluwioglacjalne. Później-

* Wszystkie ryciny znajdują na str. 330-332 kolorowej wkładki

szy retusz peryglacialny reprezentują serie rzeczne, lessy oraz eoliczne piaski pokrywowe i wydmore. Na omawianym terenie występują różne chronosekwencje glebowe: obok starszych, plejstoceni- skich, obecne są gleby przekształcone lub ukształtowane w holocenie (J. Kondracki 1998, s. 243-256; tenże 1994, s. 183-192; Z. Śnieszko 2000, s. 1-9).

Zgodnie z przyjętą metodyką (por. Z. Bukowski, R. Maciszewski 1997, s. 10-11; R. Maciszewski 1998, s. 55-56) badania przy trasie autostrady zasadniczo miały obejmować:

- uzupełniające prace powierzchniowe (przeprowadzone późną wiosną 2000 r.);
- uzupełniające badania rozpoznawcze w zakresie: analizy widmowej zdjęć lotniczych trasy przebiegu A-1 pasem minimum 300 m pod kątem obecności anomalii glebowych, które mogły być spowodowane działalnością antropogenną (w tym obecnością obiektów archeologicznych), a także prace inwazyjne-sondażowe (wykonane od sierpnia do października 2000 r.).

Zasadniczymi celem wspomnianych robót była identyfikacja i zbadanie usytuowania w terenie potencjalnych stanowisk archeologicznych względem przyszłej A-1, stwierdzenie stopnia zagrożenia planowaną budową, określenie ich chronologii, funkcji i zasięgu, co miało umożliwić preliminowa- nie zakresu oraz kosztów wyprzedzających badań wykopaliskowych o charakterze ratowniczym.

W momencie przystępowania do prac terenowych rozpoznanie interesującego nas obszaru opierało się na wynikach wcześniejszych badań, zwłaszcza w ramach programu Archeologicznego Zdjęcia Pol- ski. W przypadku terenów położonych nad Wartą dysponowano - oprócz danych AZP - rezultatami roz- poznania powierzchniowego trasy A-1, wykonanego w roku 1994 na zlecenie ówczesnego wojewody częstochowskiego (W. Gliński, C. Hadamik 1994; W. Gliński, C. Hadamik, J. Koj 1997). Dla całego prze- biegu omawianego fragmentu trasy (tzn. dawnych województw: częstochowskiego i katowickiego) po- siadano również właściwe oceny oddziaływania autostrady na dobra kultury objęte ochroną wraz z ane- ksami¹. W świetle zwłaszcza ostatnich z wymienionych, najgorzej przedstawiało się rozpoznanie połud- niowej części interesującego nas odcinka, od mniej więcej wysokości Gliwic - Sośnicy do granicy, w znacznym stopniu nie objęte dotąd AZP. Jedyne w rejonie Żor - Rowienia wykonano niedawno prace poszukiwawcze na zlecenie Dyrekcji Parku Krajobrazowego "Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich" (aktualnie trwa ich opracowywanie). Tereny położone bezpośrednio przy granicy z Czechami nie były dotąd w zasadzie poddane żadnym, planowym badaniom powierzchniowym.

Wyniki prac powierzchniowych

Podczas prac powierzchniowych, ze względu na wyjątkowe warunki pogodowe (wczesna, ciepła wios- na i przyspieszona wegetacja roślin) możliwości obserwacji były utrudnione. Dominacja na interesującym nas terenie słabych gleb (uwzględniając wynikające stąd dodatkowe czynniki ekonomiczno-gospodarcze) powodowała, iż większość pól do niedawna uprawnych obecnie leży odłogiem; dość znaczny fragment obszaru badań zajmowały łąki, lasy lub nowe ich nasadzenia (np. w rejonie Kamieńskich Młynów, między

¹ W tym: 1) "Materiały lokalizacyjne. Autostrada A-1 Tuszyń (Łódź) - granica z Czechami. Odcinek w województwie czę- stochowskim. Ocena oddziaływania autostrady na dobra kultury objęte ochroną", Warszawa 1996; 2) "Aneks do Oceny oddziaływania autostrady na dobra kultury objęte ochroną. Materiały lokalizacyjne. Autostrada A-1 Tuszyń (Łódź) - granica z Czechami. Odcinek w województwie częstochowskim.", Warszawa 1998; 3) "Materiały lokalizacyjne. Autostrada A-1 Tuszyń (Łódź) - granica z Czechami. Ocena oddziaływania autostrady na dobra kultury objęte ochroną", Warszawa grudzień 1996; 4) "Materiały lokalizacyjne. Autostrada A-1 Tuszyń (Łódź) - granica z Czechami. Odcinek w województwie katowickim. Ocena oddziaływania autostrady na dobra kultury objęte ochroną", Warszawa sierpień 1996; 5) "Materiały lokalizacyjne. Autostrada A-1 Tuszyń (Łódź) - granica z Czechami. Odcinek w granicach województwa katowickiego od węzła "Sośnica" do węzła "Rowień" (wariant uwzględniający stanowisko Gliwickiej Spółki Węglowej). Ocena oddziaływa- nia autostrady na dobra kultury objęte ochroną", Warszawa kwiecień 1998

Szarlejką a Białą Dolną w d. woj. częstochowskim, okolice Siemonii, Dobieszowic i Dąbrowy Miejskiej koło Bytomia w d. woj. katowickim. W obrębie GOP-u (od wysokości mniej więcej Piekar Śląskich do południowych granic Gliwic – w sumie fragment dł. ok. 35 km!) znaczną połąć terenu zajmuje zwarta zabudowa (Piekary Śląskie, Bytom). Szczególnie w tej też części widoczne są też antropogenne, degradacyjne przekształcenia terenu (pozostałości hałd, wysypiska śmieci, pokopalniane zapadliska terenu, drogi i trakty kolejowe, oczyszczalnie przykopalniane itd.).

Wg wspomnianych "Ocen..." w strefach A i B przyszłej autostrady (tzn. do 150 m od jej osi; pas łącznie szerokości 300 m) zlokalizowane były 93 stanowiska archeologiczne. W wyniku uzupełniających badań powierzchniowych i kwerend, jak też uwzględniając dokonaną w trakcie robót niewielką korektę trasy w rejonie Ożarowic, niedaleko Piekar Śląskich (D. Ablamowicz 2000), doszło 116 kolejnych obiektów, na który stwierdzono 168 różnoczasowych faktów osadniczych (D. Ablamowicz i in. 2000). Pod względem krajobrazowym wspomniane stanowiska lokalizowano częstokroć w dennych fragmentach dolin (w wielu miejscach współcześnie zmienionych przez człowieka), często pierwotnie w typie podmokłych równin z charakterystycznym siedliskiem łągowym, a także w dolinach suchych, będących formami po dawnym systemie rzeczonym, bez stałych dziś cieków (głównie w obrębie lessów Płaskowyżu Rybnickiego). Część z omawianych obiektów jest zlokalizowana na wierzchoinach, pokrytych głównie utworami czwartorzędowymi. Pod względem krajobrazowym wyróżniają się grupy stanowisk związane z krajobrazem piaszczystym i piaszczysto-żwirowym, lessowym, plejstocenijskich równin na glinach zwałowych, a także wierzchoin z wychodniami podłoża przedczwartorzędowego (Z. Śnieszko 2000, s. 11-14).

W większości omawiane stanowiska należy zaliczyć do płaskich; własne, antropogenne formy morfologiczne posiadały nieliczne obiekty z rejonu Łażca, gm. Konopiska (wyróbiska i hałdy związane z pozyskiwaniem rud żelaza) i Woźnik, gm. Woźniki (domniemane ślady grobli i dróg) w dawnym woj. częstochowskim, a także ze Świerklan Dolnych, gm. Świerklany w dawnym woj. katowickim (tzw. dwór na kopcu). Pod względem funkcjonalnym dominowały obozowiska i osady, przy dużej ilości stwierdzonych - wg nomenklatury AZP - śladów osadnictwa; nie wyróżniono ani jednego obiektu, potencjalnie należącego do grupy cmentarzysk. Pod względem chronologicznych stanowiska zdawały się reprezentować praktycznie wszystkie okresy pradziejów oraz czasów historycznych, przy czym ilościowo dominowały odnoszone ogólnie do epoki kamienia, brązu i wczesnej epoki żelaza, a także późnego średniowiecza oraz okresu nowożytnego.

Odkryty powierzchniowo materiał zabytkowy (głównie wyroby krzemienne, fragmenty ceramiki) był z reguły nieliczny, rozdrobniony, a częstokroć silnie zniszczony².

Przebieg i wyniki prac sondazowych

Z ogólnej liczby 209 domniemanych stanowisk w strefach A-B do uzupełniających prac sondazowych - eksploracyjnych wytypowano początkowo 56 stanowisk, faktycznie zaś przebadano – po uwzględnieniu korekt trasy, ale też pozyskiwanych sukcesywnie wyników analizy zdjęć lotniczych trasy przebiegu – 60 obiektów (tabela 1; ryc. 2).

Wśród przesłanek, które motywowały zakwalifikowanie stanowiska do badań rozpoznawczych - sondazowych, zaliczono:

- usytuowanie w obrębie stref A (bezpośrednich zniszczeń – do 30 m od osi) lub B (zagrożenia – do 150 m od osi) planowanej trasy autostrady;

² Całość wykonanej dokumentacji i pozyskanych materiałów zabytkowych złożono w Dziale Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

– usytuowanie w obrębie lub bezpośrednim sąsiedztwie planowanego węzła drogowego lub Miejsca Obsługi Podróżnych;

– wyróżniająca się forma geomorfologiczna (?) pobliskiego terenu;

– wyróżniająca się forma morfologiczna stanowiska;

– zróżnicowanie ilościowe i jakościowe występujących na powierzchni materiałów zabytkowych;

– chronologia pozyskanych materiałów (m.in. w wypadku stanowisk średniowiecznych – kontekst historyczny; obiektów nowożytnych – kontekst historyczny i usytuowanie względem współczesnej zabudowy);

– potencjalną wartość naukową;

– dane archiwalne i bibliograficzne, dotyczące natężenia i specyfiki form osadniczych w mikroregionach Górnego Śląska oraz północnych terenów pogranicznych;

– wskazania ORBA, dane z "Ocen..." oraz zalecenia Śląskiej Służby Ochrony Zabytków.

Rozpoznanie trasy przebiegu A-1 na zdjęciach lotniczych pod względem obecności anomalii glebowych zlecono wyspecjalizowanej firmie i działając w porozumieniu z Muzeum Górnośląskim w Bytomiu podjęto preliminowane umową prace. Uzgodniono przy tym, iż wszystkie pozyskane w wyniku badań sondażowych materiały zabytkowe, a także oryginały całej dokumentacji, zostaną przekazane do tamtejszego Działu Archeologii, traktowanego wraz z zapleczem jako centralna składnica dla Górnego Śląska. Tu miały być one zinwentaryzowane, zabezpieczone i zmagazynowane, podobnie jak pochodzące z nieco wcześniejszych uzupełniających badań przy autostradzie A-4.

Prace w terenie prowadziło około 20 ekip, kierowanych przez archeologów przeważnie zatrudnionych w różnych placówkach naukowo-badawczych i muzealnych Górnego Śląska. Wykonania pomiarów geodezyjnych w terenie, których celem było sprecyzowanie współrzędnych posadowienia poszczególnych stanowisk, punktów wysokościowych, a także założenia osnowy siatki arowej, zajął się jeden wykonawca. W trakcie robót podjęto także współpracę z Zakładem Badań Nieniszczących KPG Sp. z o.o. w Krakowie, w zakresie wykonywania badań georadarowych oraz odwiertów w wytypowanych miejscach i na stanowiskach. Doceniając rolę i znaczenie środowiska naturalnego dla osadnictwa pra- i wczesnodziejowego, sporządzanie niezbędnych analiz i opinii powierzono specjalistom z Katedry Paleogeografii i Paleoekologii Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Wykonywane prace na bieżąco konsultowano z przedstawicielami Śląskiej Służby Ochrony Zabytków w Katowicach i Częstochowie. Poza wydaniem niezbędnych zezwoleń poszczególnym wykonawcom prac eksploracyjnych, pracownicy ŚSOZ wykonywali również rutynowe inspekcje obiektów objętych badaniami, przyczyniając się do prawidłowego ukierunkowania robót, co pozwoliło osiągnąć wymierne, pożądane efekty.

Podczas badań sondażowych każdorazowo, uwzględniając typ badanego obiektu, a także uwarunkowania terenowe, stosowano następujące metody prac:

– powtórne, weryfikacyjne poszukiwania powierzchniowe, których celem było stwierdzenie obecności i charakteru rozrzutu materiału zabytkowego na powierzchni, celem hipotetycznego wyznaczenia centrum stanowiska, a także jego domniemanego zasięgu;

– badania georadarowe (Świerklany Dolne stan. 1; Łaziec stan. 2)

– odwierty przy użyciu świdra geologicznego, z reguły na powierzchni kilkuset metrów kwadratowych (Połomia stan. 3, Ożarowice stan. 8 i 10), w krańcowym wypadku nawet na obszarze sięgającym 5 ha (Kamieńskie Młyny stan. 4)

– penetrację terenu i sytuowanie wykopów w obrębie punktów wskazanych w sukcesywnie napływających rezultatach analizy widmowej zdjęć lotniczych

– uwzględniając dane z w. w. działań lub archiwalne (np. w wypadku obiektów usytuowanych na ugorach lub łąkach) wyznaczano punkt centralny (C) zakładanej osnowy siatki arowej

– eksplorację nawarstwień (z reguły z uwzględnieniem naturalnych granic) wykonywano w obrębie wykopów punktowych o zróżnicowanych wymiarach (profile dług. 10-12 m, odkrywki 1 x 1 m, większe wykopy 5 x 3 m), rozlokowanych w różnych fragmentach terenu danej formy geomorfologicznej. Przy średniej powierzchni wykopów oscylujących pomiędzy 0,5-1 ara (maksymalnie w Świerklanach Górnych stan. 2 – 166 m²) z reguły były one rozrzucone na przestrzeni kilkunastu lub kilkudziesięciu arów, w krańcowych zaś wypadkach nawet na powierzchni kilku ha (Świerklany Górne stan. 2);

– w niektórych przypadkach w obrębie domniemanych stanowisk oprócz zakładania wykopów posilkowano się metodą dolkowania (np. na obiektach w Bytomiu-Stolarzowicach, Bytomiu-Górnkach)

– na stanowiskach z epoki kamienia nie unikano przesiewania treści nawarstwień przez sita, w celu pozyskania materiałów zabytkowych (np. Rybnik-Kamiień stan. A).

Spśród 60 badanych sondażowo stanowisk, 19 dostarczyło znalezisk i obserwacji potwierdzających istnienie interesujących nas nawarstwień antropogennych, identyfikowanych z 46 faktami (fazami) osadniczymi (por. tabela 1). Dysproporcja pomiędzy ogólną ilością badanych stanowisk a zweryfikowanymi pozytywnie może wynikać ze zniszczenia obiektów (zwłaszcza w strefie GOP-u; m.in. licznie obiekty z Piekar Śląskich i Gliwic-Sońnicy nad Kłodnicą), jak i przypadkowym charakterem nielicznych znalezisk powierzchniowych, w części notowanych na podstawie krótkich, jednorazowych doniesień sprzed II wojny światowej.

Pod względem zróżnicowania i funkcji wśród wspomnianych obiektów dominowały osady, zarówno jedno- jak i wielokulturowe, a także stanowiska poprodukcyjne (np. wyrobiska pokopalniane z Łażca), o zróżnicowanej chronologii.

Najstarsze z przebadanych obiektów, ze starszej epoki kamienia, grupują się w rejonie Rybnika i Żor. Wśród nich obiekt oznaczony jako A z Rybnika-Kamienia stanowi przypuszczalnie pozostałość obozowiska szeroko rozumianej kultury aszelskiej (m.in. znaleziono tu 13 rdzeni i 32 narzędzia), dowodząc najstarszej obecności człowieka na prawobrzeżu odrzańskiej części Górnego Śląska (E. Foltyn, E. Foltyn 2000a). Z kolei Żory-Rowień stan. C dostarczyło znalezisk ceramicznych najprawdopodobniej kultury amfor kulistych (E. Foltyn, E. Foltyn 2000b); godzi się tu podkreślić, iż na wschód od Odry w jej górnym biegu brak w zasadzie śladów osadnictwa kultur neolitycznych starszych od kultury ceramiki sznurowej.

Największą grupę obiektów stanowią osady kultury lużyckiej z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Wśród nich wyróżnia się blisko 10-hektarowa osada w Świerklanach Górnych, oznaczona nr 2. Zidentyfikowano tu pozostałości warstwy kulturowej wraz z 35 obiektami, stanowiącymi pozostałości dolków posłupowych oraz palenisk (D. Rozmus, J. Roś 2000). Kolejny, podobny obiekt, choć mniejszych rozmiarów, uchwycono m.in. na stan. 8 w Wieszowej (G. Kotkowski 2000), a także na stan. 8 i 11 w Ożarówicach (T. Kosmala, M. Kurgan-Przybylska 2000; M. Pawliński 2000).

Wśród osad kultury przeworskiej, najprawdopodobniej z późnego okresu wpływów rzymskich, wymienimy ok. 200-arowe stan. 1 w Ligocie Woźnickiej, gdzie odkryto warstwę kulturową z dolkami posłupowymi, stanowiącymi pozostałość zabudowy naziemnej. W treści jam występowały liczne fragmenty z naczyń lepionych ręcznie, ale też wykonanych przy pomocy koła, m.in. tzw. ceramika siwa (E. Holc 2000).

Do wyróżniających się, młodszych obiektów, należy stan. 1 w Świerklanach Dolnych, określane mianem dworu posadowionego na sztucznym kopcu, otoczonego fosą (z rozrzutem towarzyszącego materiału zabytkowego na powierzchni do 5 ha), odkryty w trakcie uzupełniających badań powierzchniowych. Wspomniane stanowisko znajduje się przy krawędzi niewielkiej rzeki Szotówki, na skraju terasy nadzalewowej (ryc. 3).

Wykonane w następnym etapie rozpoznanie georadarowe wykazało przemieszanie warstw w obrębie kopca oraz obecność podziemnych konstrukcji (W. Antosiewicz i in. 2000). Podczas badań son-

dażowych zidentyfikowano tu negatywy po trudnych do określenia konstrukcjach, a także relikty zabudowy. W trakcie robót natrafiono na klatkę schodową, prowadzącą do wkopanego w kopiec pomieszczenia, prawdopodobnie piwnicy (ryc. 4). W jednym z wykopów uchwycono też krawędź fosy - ryc. 5 (M. Furmanek, S. Kulpa 2000). Dzięki przeprowadzonej kwerendzie historycznej powstanie dworu można wiązać z XVI w., konkretnie z rodziną Gusnarów, którzy kupili Świerklany w roku 1514, władając nimi do początków XVIII w. Niewyjaśniona pozostaje jednak przy tym kwestia ewentualnego istnienia w tym samym miejscu założenia wcześniejszego; na starszą metrykę obiektu zdają się wskazywać fragmenty z naczyń późnośredniowiecznych. Niewątpliwie dotychczasowe, ale i przyszłe, planowane prace, mogą stać się przyczynkiem do poznania historii szlachty górnośląskiej.

Z pewnością do ciekawych obiektów, o metryce nie do końca poznanej, zaliczyć trzeba stan. 3 w Łażcu. Zidentyfikowane tu pole wyrobisk pokopalnianych i hałd, związanych z eksploatacją rud żelaza, o powierzchni do ok. 50 ha, było z pewnością użytkowane we wczesnym okresie nowożytnym, a prawdopodobnie już w średniowieczu (I. Młodkowska-Przepiórowska 2000). Wykonując niewielkie sondáže nie natrafiono tu, niestety, na szyby, natomiast podczas prac georadarowych i magnetycznych odkryto w osi przyszłej A-1 pozostałość szybika, zweryfikowanego pozytywnie odwiertem (W. Nawrocki 2000).

Lista stanowisk, typowanych początkowo do badań wyprzedzających na podstawie prac sondażowych, oscylowała około liczby 11. Wymaga przy tym wyjaśnienia, iż część obiektów zweryfikowanych pozytywnie znalazła się na trasie wariantowego odcinka tzw. Gliwickiej Spółki Węglowej (pomiędzy Przyszowicami i Żorami)³, a także korygowanego podczas trwania prac archeologicznych w terenie odcinka w Ożarówicach, niedaleko Piekar Śląskich oraz uzgadnianego jeszcze z właściwymi urzędami gmin i precyzowanego przebiegu A-1 na południe od Gliwic-Sośnicy.

Dopiero jesienią 2000 r. i wiosną roku 2001 możliwa stała się weryfikacja w terenie około 180 anomalii, dostrzeżonych drogą analizy zdjęć lotniczych. Niezależnie od kontynuowania rozpoznania terenu drogą poszukiwań powierzchniowych w kilkunastu wypadkach wykonano w obrębie domniemanych stanowisk archeologicznych odwierty; część wspomnianych poszukiwań zakończyła się rezultatem pozytywnym⁴, co szczególnie interesujące, w słabiej rozpoznanym, przygranicznym pasie województwa. Wśród omawianych obiektów (stosunkowo często z materiałem zabytkowym kultury łużyckiej z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza) znajdują się także stanowiska co najmniej kilkuhektarowe: Świerklany nr 5 (osada z okresu wpływów rzymskich? i z wczesnego średniowiecza), Gliwice-Żerniki nr 18 (osady średniowieczne), Żory-Rój nr 2 (osada wielokulturowa) i Połomia nr 4 (osada wielokulturowa). Aktualnie, w chwili składania niniejszego komunikatu do druku, lista obiektów przewidzianych do ratowniczych badań wyprzedzających wynosi 27 (tabela 2). Reprezentują one praktycznie wszystkie okresy pra- i wczesnohistoryczne, przy czym zwraca uwagę duża ilość prawdopodobnie przynależnych do epoki kamienia, brązu i wczesnej epoki żelaza (kultury łużyckiej), średniowiecza i czasów nowożytnych. Należy liczyć się jednak z tym, że w najbliższym czasie wspomniany wykaz ulegnie poszerzeniu o kilka następnych stanowisk, co będzie konsekwencją kontynuowanych nadal poszukiwań.

³ Wg najnowszych danych należy zakładać, że nie będzie on realizowany.

⁴ Akcja kolejnych weryfikacji terenowych i odwiertów jest aktualnie - w chwili składania niniejszego komunikatu do druku - kontynuowana. Jej celem jest uchwycenie maksymalnej liczby stanowisk, zagrożonych zniszczeniem wskutek budowy A-1, dla uniknięcia ewentualnych perturbacji w trakcie wszczęcia inwestorskich robót ziemnych.

Tabela 1. Autostrada A-1, woj. śląskie (wzwał "Rząsawa" - granica Państwa). Zestawienie stanowisk badanych sondażowo.

Nr	Miejscowość	Nr stanowiska	Km A-1	Typ i chronologia wg starszych danych (powierzchniowych)	Wyniki badań sondażowych	Uwagi (typ i chronologia wg badań sondażowych)
1	2	3	4	5	6	7
1	Biała Dolna gm. Kłobuck	3	426 250	pracownia krzemieniarska (paleolit)	obiekty; zabytki	obozowisko (pal.schyt.)
2	Biała Dolna gm. Kłobuck	2	426 500	śląd osadn. (o.wpł.rz.)	warstw kulturowych brak; 2 fr. ceramiki	
3	Biała Dolna gm. Kłobuck	1	426 710	ślądy osadn. (EK; B-H; WS)	warstw kulturowych brak; 3 fr. ceramiki	
4	Częstochowa gm. Częstochowa	116	427 910	śląd osadn. (ON)	warstw kulturowych brak	obecnie: Lgota st. 4, gm. Kłobuck
5	Szarlejka gm. Wręczyca Wielka	1	429 550	śląd osadn. (Pś)	obiekty; zabytki	Osada (EB-H)
6	Wyrazów gm. Blachownia	1	435 900	śląd osadn. (Pś)	warstwa kulturowa; obiekty; zabytki	śląd osadn.; osada; ślady osadn. (EK; EB-Ha; o.wpł.rz.; średn.)
7	Łaziec gm. Konopiska	3	444 420	pole szybowe (ON)	obiekty; zabytki	pole szybowe (po eksploatacji rud żelaza); ON
8	Łaziec gm. Konopiska	2	444 125	Szyb (ON)	warstw kulturowych brak	
9	Kamieńskie Młyny gm. Woźniki	4	454 860	śląd osadn. (EB-H)	warstw kulturowych brak	
10	Ligota Woźnicka gm. Woźniki	2	456 950	śląd osadn. (ON)	warstw kulturowych brak; 5 fr. ceramiki	
11	Ligota Woźnicka gm. Woźniki	1	457 500	ślądy osadn. (o.wpł.rz.; WS; ON)	obiekty; zabytki	ślądy osadn.; osada; śląd osadn. (neolit; EB-Ha; o.wpł.rz.; WS)
12	Woźniki gm. Woźniki	4	461 000	osada; śląd osadn. (średn.; ON)	w-wa kulturowa; zabytki	osada; ślady osadn. (WS; średn.; ON)
13	Woźniki gm. Woźniki	6	461 425	ślądy osadn. (EK; WS; ON)	warstw kulturowych brak; 8 fr. ceramiki	
14	Woźniki gm. Woźniki	15	461 625	ślądy osadn. (EK; ON)	warstwa kulturowa?; 3 fr. ceramiki	wg danych z wierzeń też: śląd osadn. (WS), osada (Pś)
15	Woźniki gm. Woźniki	7	461 825	ślądy osadn. (Pś; ON)	warstw kulturowych brak; 1 rdzeń krzem., kilka fr. ceramiki	
16	Woźniki gm. Woźniki	8	462 250	groble? (no)	warstw kulturowych brak	
17	Ożarówce gm. Ożarówce	8	473 800	punkt osadniczy (EB-H)	obiekty; zabytki	Osada (EB-H)
18	Ożarówce gm. Ożarówce	10	474 250	śląd osadn. (EB-H)	warstw kulturowych brak	
19	Ożarówce gm. Ożarówce	11	474 450	śląd osadn.; punkt os.; śląd osadn. (EK; EB-H; ON)	w-wa kulturowa?; zabytki	osada; śląd osadn. (EB-H; ON)
20	Dobieszowice gm. Bobrowniki	3	482 900	śląd osadn. (EK)	warstw kulturowych brak	
21	Dobieszowice gm. Bobrowniki	1	483 275	Osada (średn.)	obiekty; zabytki	śląd osadn.; osady (WS; Pś; ON)
22	Dobieszowice gm. Bobrowniki	4	483 610	śląd osadn. (WS)	warstw kulturowych brak; 4 fr. ceramiki	

1	2	3	4	5	6	7
23	Dobieszowice gm. Bobrowniki	5	483 860	punkt os.; ślady osadn.; punkt osadn. (EB-H; o.wpł.rz.;średn.; ON)	warstw kulturowych brak; 191 fr. ceramiki, fr. kości (z humusu)	
24	Piekary Śląskie-Szarlej gm. Piekary Śląskie	1	487 415	Osada (o.wpł.rz.)	warstw kulturowych brak	stanowisko zniszczone?
25	Piekary Śląskie-Szarlej gm. Piekary Śląskie	3	489 320	ślad osadn. (śred.)	warstw kulturowych brak	
26	Bytom-Stolarzowice gm. Bytom	31	497 200	ślad osadn. (EK)	warstw kulturowych brak	
27	Bytom-Stolarzowice gm. Bytom	29	497 600	ślad osadn. (średn.)	warstw kulturowych brak	
28	Bytom-Stolarzowice gm. Bytom	28	497 800	punkt osadn. (Pś)	w-wa kulturowa; zabytki	Osada (Pś)
29	Bytom-Górniki gm. Bytom	48	499 800	Osada (EK)	warstw kulturowych brak	
30	Wieszowa gm. Zbrosławice	7	502 200	ślad osadn. (EK-mezolit?)	warstw kulturowych brak	
31	Wieszowa gm. Zbrosławice	8	503 750	punkt osadn. (EB-H)	obiekty; zabytki	Osada (EB-H)
32	Świętoszowice gm. Zbrosławice	6	505 650	ślady osadn; punkt osadn. (EK-mezolit?; EK; ON)	warstw kulturowych brak	
33	Czekanów gm. Zbrosławice	4	507 100	ślad osadn. (EK-mezolit?)	warstw kulturowych brak	
34	Gliwice-Sośnica gm. Gliwice	4	514 300	Obozowisko (mezolit)	warstw kulturowych brak	
35	Gliwice-Sośnica gm. Gliwice	3c	514 700	ślad osadn. (mezolit)	warstw kulturowych brak	
36	Gliwice-Sośnica gm. Gliwice	3b	515 000	ślady osadn. (mezolit; Wś)	warstw kulturowych brak	
37	Gliwice-Sośnica gm. Gliwice	3	515 275	Obozowisko (mezolit)	warstw kulturowych brak	
38	Ligota Zabrska gm. Zabrze	38/19 1	515 500	ślad osadn. (mezolit?)	warstw kulturowych brak	
39	Ligota Zabrska gm. Zabrze	39/19 2	515 900	ślad osadn. (mezolit?)	warstw kulturowych brak	
40	Gliwice-Bojków gm. Gliwice	1	517 225	ślady osadn. (EK; ON)	warstw kulturowych brak; 1 fr. ceramiki	
41	Nieborowice gm. Pilchowice	6	523 900	ślady osadn. (EK; ON)	warstw kulturowych brak	trasa wariantowa
42	Wilcza gm. Pilchowice	3	528 100	Osada (Pś)	warstw kulturowych brak; 47 fr. ceramiki, 1 łuszczeń? (z humusu)	trasa wariantowa
43	Wilcza gm. Pilchowice	12	528 875	ślady osadn. (EK?; Pś; ON)	warstw kulturowych brak; 101 fr. ceramiki (z humusu)	trasa wariantowa
44	Wilcza gm. Pilchowice	7	530 050	Osada (Pś)	warstw kulturowych brak; 66 fr. ceramiki	trasa wariantowa
45	Rybnik-Kamień gm. Rybnik	2/144 (A)	536 400	ślad osadn. (EK)	w-wa kulturowa;	trasa wariantowa
46	Rybnik-Paruszowiec gm. Rybnik	4/146	537 600	ślad osadn. (EK)	warstw kulturowych brak	trasa wariantowa
47	Czerwionka-Leszczyn, gm. loco	5/147	538 500	Kopce (no)	warstw kulturowych brak	trasa wariantowa

1	2	3	4	5	6	7
48	Żory-Rowień gm. Żory	E	544 600	punkt osadn. (EK-wcz.EB)	w-wa kulturowa; zabytki	trasa wariantowa; obozowisko (pal. schył.)
49	Żory-Rowień gm. Żory	J	545 200	śląd osadn.; punkty osadn. (EK; NO)	objekty; zabytki	ślady osadn. (EK; pradz.?. Ws; Pś; ON)
50	Żory-Rowień gm. Żory	I	545 200	punkty osadn. (Pś; ON)	objekty; zabytki	obozowisko; ślady osadn.; osada (pal. schył.; EB-H; pradz.; Ws; Pś; ON)
51	Żory-Rowień gm. Żory	C	545 500	osada; ślady osadn.; punkt osadn. (EK-neolit?; o.wpl.rz.?. Pś; ON)	objekty; zabytki	trasa wariantowa; śląd osadn.; osada; ślady osadn. (mezolit?; neolit; pradz.; Pś; średn.)
52	Żory-Rowień gm. Żory	Ł	539 675	śląd osadn. (Ws)	objekty; zabytki	ślady osadn.; osada? (mezolit; Ws?; średn.-ON)
53	Żory-Rowień gm. Żory	M	539 750	ślady osadn. (EK; Pś; ON)	warstw kulturowych brak; 17 fr. ceramiki, polepa, 2 wyroby krzemienne (z humusu)	
54	Świerklany Górne gm. Świerklany	2	546 150	śląd osadn.; punkt osadn. (Ws; ON)	w-wa kulturowa; objekty; zabytki	osada; śląd osadn. (EB-H; ON)
55	Świerklany Górne gm. Świerklany	1	548 350	dwór na kopcu (Pś-NO)	w-wa kulturowa; objekty; zabytki	dwór na kopcu (Pś?; ON)
56	Połomia gm. Mszana	3	551 650	ślady osadn. (Ws; ON)	warstw kulturowych brak	
57	Ożarówce gm. Ożarówce	12	473 800	punkty osadn. (EK-mezolit?; EB-H)	warstw kulturowych brak; 17 fr. ceramiki, 3 wyroby krzemienne (z powierzchni i humusu)	punkt osadn.; osada; ślady osadn. (EK-mezolit?; EB-H; Ws?; ON)
58	Głiwice-Sośnica gm. Głiwice	6	514 700	Obozowisko (EK)	warstw kulturowych brak	stanowisko zniszczone
59	Głiwice-Sośnica gm. Głiwice	8a	515 800	Obozowisko (mezolit)	warstw kulturowych brak; 1 fr. ceramiki, 1 odłupek (z humusu)	
60	Połomia gm. Mszana	2	550 700	punkt osadn. (NO)	warstw kulturowych brak	

Zastosowane skróty:

B-H - epoka brązu-wczesna epoka żelaza
 chron. - chronologia
 EK - epoka kamienia
 no - chronologia nieokreślona
 ON - okres nowożytny
 o.wpl.rz. - okres wpływów rzymskich
 pal. schyłk.- paleolit schyłkowy

pradz. - pradzieje
 Pś - późne średniowiecze
 punkt os. - punkt osadniczy
 st. - stanowisko
 śląd osadn. - śląd osadnictwa
 średn. - średniowiecze
 wcz.EB - wczesna epoka brązu
 Ws - wczesne średniowiecze

Tabela 2. Autostrada A-1, woj. śląskie (węzeł "Rzysawa" - granica Państwa). Zestawienie stanowisk przewidywanych do ratowniczych badań wykopaliskowych.

L.p.	Miejscowość	Nr stanowiska	Km A-1	Zasięg (w arach)	Typ i chronologia w najnowszych danych	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
1	Biała Dolna gm. Kłobuck	3	426 250	17	Obozowisko (pal.schyt.)	badane sondażowo; wykonano odwierty
2	Szarlejka gm. Wręczyca Wielka	1	429 550	10	Osada (EB-H)	badane sondażowo
3	Wyrazów gm. Blachowania	1	435 900	do 500	śląd osadn.; osada; ślady osadn. (EK; EB-Ha; o.wpł.rz.; średn.)	badane sondażowo; wykonano odwierty
4	Ligota Woźnicka gm. Woźniki	1	457 500	200	ślady osadn.; osada; śląd osadn. (neolit; EB-Ha; o.wpł.rz.; WŚ)	badane sondażowo
5	Woźniki gm. Woźniki	4	461 000	250	osada; śląd osadn. (EB-H; ON)	badane sondażowo
6	Woźniki gm. Woźniki	15	461 625	20	ślady osadn. (EK; WŚ; ON); osada (PŚ)	badane sondażowo; wykonano odwierty
7	Ożarówce gm. Ożarówce	12	473 800	100	punkt osadn.; osada; ślady osadn. (EK-mezolit?; EB-H; WŚ?; ON)	korekta A-1x; badane sondażowo
8	Ożarówce gm. Ożarówce	13	474 125	100	śląd osadn.; osada (EK; EB-H)	korekta A-1x; nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych
9	Dobieszowice gm. Bobrowniki	1	483 275	120	śląd osadn.; osady (WŚ; PŚ; ON)	badane sondażowo
10	Bytom-Stolarzowice gm. Bytom	28	497 800	10	Osada (PŚ)	badane sondażowo
11	Wieszowa gm. Zbrosławice	8	503 750	70	Osada (EB-H)	badane sondażowo
12	Gliwice-Żerniki gm. Gliwice	18	510 000	do 500	śląd osadn.; osada; śląd osadn. (WŚ; średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
13	Gliwice-Bojków gm. Gliwice	6	520 000	do 100	ślady osadn. (EK; pradz.; średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
14	Wilcza gm. Pilchowice	4	530-531	1?	ślady osadn. (EK; WŚ; średn.)	ponownie weryfikowane w terenie (pozytywnie) wg analizy zdjęć lotniczych
15	Wilcza gm. Pilchowice	12	530-531	do 50	ślady osadn. (EK; PŚ; średn.; ON)	ponownie weryfikowane w terenie (pozytywnie) wg analizy zdjęć lotniczych
16	Wilcza gm. Pilchowice	7	530-531	do 50	Osada (PŚ)	ponownie weryfikowane w terenie (pozytywnie) wg analizy zdjęć lotniczych
17	Wilcza gm. Pilchowice	6	530-531	do 50	Osada (PŚ)	ponownie weryfikowane w terenie (pozytywnie) wg analizy zdjęć lotniczych

¹ Weryfikacje poszczególnych odcinków planowanej trasy A-1 w woj. śląskim (w tym wykonywanie odwiertów w miejscach wytypowanych na podstawie analizy zdjęć lotniczych) są nadal kontynuowane. Przewiduje się, że zamieszczony w tabeli wykaz stanowisk ulegnie poszerzeniu. W zestawieniu nie ujęto pewnych stanowisk w obrębie wariantu tzw. Gliwickiej Spółki Węglowej. Kilku stanowisk pewnych, nie uwzględnionych w zestawieniu (np. Łaziec, st. 3, gm. Konopiska - pole szybowe), usytuowanych na trasie wariantu zasadniczego A-1, typuje się do nadzorów w trakcie prac inwestycyjnych.

1	2	3	4	5	6	7
18	Żory-Rowień gm. Żory	Ł	539 675	4	ślady osadn.; osada? (mezolit; WŚ?; średn.-ON)	badane sondażowo
19	Żory-Rój gm. Żory	2	544-545	do 1500	ślady osadn. (EK; o.wpł.rz.; WŚ;średn.)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
20	Świerklany Górne gm. Świerklany	1	546 000	50	śląd osadn.; osada (średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
21	Świerklany Górne gm. Świerklany	2	546 150	do 1000	osada; śląd osadn. (EB-H; ON)	badane sondażowo
22	Rybnik-Kłokocin gm. Rybnik	3	547 000	do 500	ślady osadn. (EB-H; o.wpł.rz.;średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
23	Świerklany Dolne gm. Świerklany	5	548 000	do 1500	śląd osadn.; osada; śląd osadn.; osada (o.wpł.rz.; WŚ;średn.;ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych; wykonano odwierty
24	Świerklany Dolne gm. Świerklany	1	548 350	do 500	dwór na kopcu (p.średn.?; ON)	badane sondażowo; zasięg z zapieczem; wykonano odwierty
25	Połomia gm. Mszana	4	552 000	ponad 1500	ślady osadn. (EK; o.wpł.rz.;średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych
26	Mszana gm. Mszana	2	554 500	1?	ślady osadn. (średn.; ON)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych
27	Mszana gm. Mszana	1	555 000	1?	śląd osadn. (pradz.)	nowoodkryte w terenie wg analizy zdjęć lotniczych

x- odcinek korygowany lokalnie podczas trwania prac terenowych w rejonie Ożarówic, gm. Ożarówice i lotniska w Pyrzowicach, gm. Tąpkowice.

Zastosowane skróty:

B-H - epoka brązu-wczesna epoka żelaza

EK - epoka kamienia

ON - okres nowożytny

o.wpł.rz. - okres wpływów rzymskich

pal. schyłk.- paleolit schyłkowy

pradz. - pradzieje

PŚ - późne średniowiecze

punkt os. - punkt osadniczy

st. - stanowisko

śląd osadn. - śląd osadnictwa

średn. - średniowiecze

WŚ - wczesne średniowiecze

Literatura

- Ablamowicz D.
2000 *Aneks nr 1 do wyników uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-powierzchniowych. Autostrada A-1. Województwo śląskie. Węzeł "Rząsawa" (km 418,050)-granica Państwa (km 564,000)*, Katowice, Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach⁵.
- Ablamowicz D., Furmanek M., Kühnel I., Podyma D., Młodkowska-Przepiórowska I.
2000 *Wyniki uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-powierzchniowych. Autostrada A-1. Województwo śląskie. Węzeł "Rząsawa" (km 418,050) - granica Państwa (km 564,000)*, Katowice. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- Antosiewicz W., Pieczonka J., Piękowski J., Nawrocki W.
2000 *Badania georadarowe stanowiska archeologicznego w Świerkianach przy ul. Korytarzowej*, Kraków. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- Bukowski Z., Maciszewski R.
1997 *Ogólnopolski program ochrony archeologicznych dóbr kultury zagrożonych planowaną budową autostrad*, Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych, Seria A: Metodyka i zagadnienia prawne, nr 1A/97.
- Foltyn E., Foltyn E.
2000a *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych w Żorach-Rowieniu, stan. C, woj. śląskie (autostrada A-1)*, Katowice. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
2000b *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych w Rybniku-Kamieniu, stan. A, woj. śląskie (autostrada A-1)*, Katowice. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- Furmanek M., Kulpa S.
2000 *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku Świerkiany Dolne nr 1, gm. Świerkiany, woj. śląskie (Autostrada A-1)*, Katowice. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- Gliński W., Hadamik C. (współpraca J. Koj)
1994 *Rozpoznanie archeologiczne dóbr kultury w pasie terenu przewidzianym w planach zagospodarowania przestrzennego na realizację autostrady. Województwo częstochowskie, Częstochowa*. Maszynopis w archiwum ŚSOZ w Częstochowie.
- Gliński W., Hadamik C., Koj J.
1997 *Sprawozdanie ze ustępnego rozpoznania terenu przewidzianego pod autostradę A1 w województwie częstochowskim*, (w:) *Badania powierzchniowe metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski i inne. Badania Archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 roku*, Katowice, s. 417-427.
- Hole E.
2000 *Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku Ligota Woźnicka nr 1, woj. śląskie*, Opole. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- Kondracki J.
1994 *Wyżyna Śląsko-Krakowska*, (w:) *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa, s. 183-195.
1998 *Wyżyna Śląsko-Krakowska*, (w:) *Geografia regionalna Polski*, Warszawa, s. 243-256.

⁵ Ponadto egzemplarze oryginalne lub kopie całej dokumentacji z badań znajdują się w: ABI EA oraz ORBA w Warszawie, oddziałach częstochowskim i katowickim Śląskiej Służby Ochrony Zabytków oraz Dziale Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

Kosmala T., Kurgan-Przybylska M.

2000 *Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku Ożarówce nr 8, woj. śląskie (autostrada A-1), Czeladź*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Kotkowski G.

2000 *Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku nr 8 w miejscowości Wieszowa, gm. Zbrosławice, woj. śląskie (Autostrada A-1), Łódź*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Maciszewski R. (współpraca merytoryczna prof. dr hab. Z. Bukowski)

1999 *Archeologiczne badania ratownicze. Poradnik Inwestora, Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych, Seria: Metodyka i zagadnienia prawne, nr 3A/1998*.

Młodkowska-Przepiórowska I.

2000 *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku Łaziec st. 3, pow. Częstochowa, woj. śląskie (Autostrada A-1), Częstochowa*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Nawrocki W.

2000 *Sprawozdanie z badań geofizycznych dotyczących poszukiwania szybów rudy żelaza w miejscowości Łaziec k/Częstochowy, Kraków*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Pawliński M.

2000 *Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku nr 11 w Ożarówcach, woj. śląskie, Bytom*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Rozmus D., Roś J.

2000 *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczych-sondazowych na stanowisku Świerklany Górne nr 2, woj. śląskie (Autostrada A-1), Olkusz*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

Śnieszko Z.

2000 *Typy krajobrazów w otoczeniu stanowisk archeologicznych badanych sondazowo na trasie autostrady A-1 w województwie Śląskim (węzeł "Rzasawa" - km 418,050 do granicy państwa km 564,000), Sosnowiec*. Maszynopis w archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.